

ประวัติศาสตร์ “ภูมิภาคลุ่มน้ำโขง”

The History of “Mekong Region”

กฤษฎา บุญชัย
Kritsada Boonchai

บทคัดย่อ

ก่อนจะเกิด “ภูมิภาคลุ่มน้ำโขง” ดินแดนแห่งนี้มีความแตกต่าง หลากหลายทางสังคม วัฒนธรรม ด้วยภูมิศาสตร์การเมืองโลกที่กลุ่มประเทศตะวันตกมีอำนาจขึ้นก็ได้วางแผนที่จะขนานนามดินแดนต่างๆ ความเป็นภูมิภาคได้เกิดขึ้นเริ่มจาก “ภูมิภาคอินโดจีน” ภายใต้โมทัศน์เรื่องความมั่นคงทางการเมืองระหว่างประเทศ และก้าวมาสู่ “ภูมิภาคลุ่มน้ำโขง” ภายใต้โมทัศน์การทำให้ทันสมัยและโลกาภิวัตน์

โมทัศน์การทำให้ทันสมัย ที่สนใจเรื่องปัญหาความด้อยพัฒนา สาเหตุและปัญหาความยากจน บวกกับโมทัศน์โลกาภิวัตน์ ที่มุ่งเน้นการแข่งขันและบูรณาการทางเศรษฐกิจได้มาบรรจบกันในความเป็นภูมิภาคลุ่มน้ำโขง

แต่ด้วยบริบททางประวัติศาสตร์ของภูมิภาคที่ทำให้ประเทศต่างๆ มีความแตกต่างทางเศรษฐกิจ ระบบการเมืองการปกครอง เกิดการแบ่งแยก หวาดระแวงซึ่งกัน และเป็นผลจากสภาวะโครงสร้างอำนาจต่อการกำหนดนโยบายในภูมิภาคที่ไม่เท่าเทียมการสร้างความเป็นภูมิภาคบนความไม่ลงตัวเช่นนี้กำลังนำไปสู่ปมขัดแย้งทางเศรษฐกิจและการเมืองขึ้นมาใหม่ระหว่างรัฐ องค์กรข้ามชาติ กับขบวนการเคลื่อนไหวประชาชนที่แตกต่างหลากหลายในลุ่มน้ำโขง เมื่อวิถีชีวิตและความต้องการของพวกเขาไม่ถูกนับรวมไว้ในการพัฒนาของภูมิภาค

ภาพ : กลุ่มประเทศอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง GMS
โครงการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจ
ในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง 6 ประเทศ
ได้แก่ กัมพูชา - จีน - พม่า - ลาว -
เวียดนาม - ไทย หรือ ทกเหลี่ยม
เศรษฐกิจ (Greater Mekong Subregional
Economic Cooperation : GMS-EC)
(ที่มา : กองเศรษฐกิจระหว่างประเทศ สำนักงาน
เศรษฐกิจการคลัง กระทรวงการคลัง)

Abstract

Prior to the emergence of the term “Mekong Region,” the area was already socio-culturally diverse. With global geo-politics dominated by western countries producing maps and naming places, the notion of region-ness began. It started with the name, “Indochina Region,” under the concept of international politics security, followed by “Mekong Region” under the concept of modernization and globalization.

The idea of modernization, which is concerned with underdevelopment and poverty, and the concept of globalization, which is concerned with promoting competition and economic integration, then converge at Mekong region-ness.

However, the historical context of the region has generated politico-economic differences, divisions, mistrust, and asymmetrical power relationships to formulate regional policies among countries in the region. The result is a new politico-economic conflict between the states and transnational organizations, on the one hand, and diverse people’s movements in Mekong region, on the other, as the latter are finding that their lives and wants have not been taken into account in regional developments.

บทนำ

บทความชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อจะวิเคราะห์ถึงประวัติศาสตร์การก่อรูปเป็น “ภูมิภาคลุ่มน้ำโขง” โดยผู้เขียนใช้วิธีการศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาทางการเมืองและเศรษฐกิจในแต่ละช่วงมาเทียบเคียงกัน โดยต้องการชี้ให้เห็นเงื่อนไขการก่อตัวเป็นภูมิภาคในแต่ละช่วงสมัยนั้นมีความแตกต่างกัน เริ่มตั้งแต่การเกิดขึ้น “อินโดจีน” ในฐานะอาณานิคมของฝรั่งเศส ความเป็นภูมิภาคจึงเป็นพื้นที่การแย่งชิงผูกขาดอำนาจเหนือทรัพยากรจากเจ้าอาณานิคม มาสู่ “อินโดจีน” ในยุคสงครามเย็น ที่ดำเนินไปด้วยการเมืองแห่งความมั่นคงของรัฐ ภายใต้การต่อสู้ทางอุดมการณ์การเมืองจากค่ายเสรีนิยมและสังคมนิยม จนเมื่อสงครามเย็นสิ้นสุด โฉมหน้าของภูมิภาคได้เปลี่ยนไป เมื่อพลังทุนนิยมได้เข้าครอบงำผ่านแนวคิดเรื่องการพัฒนาทุนนิยม ภูมิภาค “ลุ่มน้ำโขง” จึงเกิดขึ้นโดยขยายความเป็นภูมิภาคออกไปมากยิ่งขึ้นพร้อมกับตัวกระทำใหม่ๆ เช่น สถาบันข้ามชาติเพื่อการพัฒนา

กลุ่มทุนข้ามชาติ เครือข่ายประชาสังคมข้ามชาติ

ประวัติศาสตร์ของภูมิภาคนี้ จึงไม่ใช่ประวัติศาสตร์ที่เดินไปเป็นเส้นตรง แต่ความเป็นภูมิภาคแม้จะร่องรอย หรือเงื่อนไขบางประการที่สืบเนื่อง เช่น แนวคิดรัฐเป็นศูนย์กลาง แต่ก็เกิดเงื่อนไขใหม่ ที่เปิดพื้นที่ให้กับพลังฝ่ายต่างๆ ที่มาพร้อมกับการเมืองและเศรษฐกิจในกระแสโลกาภิวัตน์ได้เข้ามาร่วมสร้างความเป็นภูมิภาค

“อินโดจีน” ตัวตนที่ถูกสร้างจากวาทกรรมแห่งอาณานิคม

“อินโดจีน” เป็นชื่อเรียกแรกที่ใช้ขนานนามภูมิภาคแห่งนี้ โดยการเรียกขานของฝรั่งเศสที่เข้ามายึดครองอาณานิคมบริเวณนี้เป็นอาณานิคม นับจากนั้นกระบวนการก่อเกิดภูมิศาสตร์การเมืองดังกล่าวจึงค่อยๆ เริ่มขึ้น จากการศึกษาสำรวจของชาวฝรั่งเศสทั้งในเชิงกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม แล้วค่อยก่อรูปขึ้นมา

Milton Osborne ได้สำรวจลำดับเหตุการณ์ในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงจากหลักฐานที่อ้างอิงได้ว่า อาณาบริเวณแห่งนี้เริ่มมีการติดต่อค้าขายตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 1 ปรากฏท่าเรือทางทะเลปากดินดอนสามเหลี่ยมแม่น้ำโขง ในคริสต์ศตวรรษที่ 2-6 ชาวจีนได้บันทึกถึงกลุ่มรัฐที่เรียกว่า “ฟูนัน”¹ ซึ่งต่อมาคือชื่อของ “เจนละ” อาณาจักรสำคัญในดินแดนกัมพูชาและลาวตอนใต้ก็ปรากฏขึ้นแทน (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และอัครพงษ์ คำคุณ, 2552 : 16)

สันนิษฐานว่า มาร์โคโพลได้ข้ามแม่น้ำโขงที่ยูนนานตะวันตก ระหว่างการเดินทางออกจากจีนไปยังเบงกอล ในปี ค.ศ. 1278 แต่มีหลักฐานปรากฏชัดเจนว่า ชาวตะวันตกได้รับรู้เรื่องราวของแม่น้ำโขง จากกรณีชาวโปรตุเกสยึดมะละกา

¹ อาณาจักรฟูนันเป็นอาณาจักรเก่าแก่ในดินแดนสุวรรณภูมิ หรือคาบสมุทรมอินโดจีนเกิดขึ้นประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 1 ต่อมาถูกผนวกรวมกับอาณาจักรเจนละในคริสต์ศตวรรษที่ 6 รวมแล้วมีอำนาจรุ่งเรืองอยู่นานกว่า 500 ปี (ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 1-6) แต่มีข้อถกเถียงทางประวัติศาสตร์ที่ยังไม่สรุปชัดเจนว่า บริเวณไหนคือที่ตั้งของอาณาจักรฟูนัน เนื่องจากบริเวณดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงที่อ้างถึงซึ่งอยู่ในเวียดนามตอนล่าง เป็นพื้นที่งอกเกิดใหม่เพียงเมื่อไม่กี่ศตวรรษก่อน เช่นเดียวกับดินดอนสามเหลี่ยมปากน้ำเจ้าพระยาที่ถูกสันนิษฐานเช่นกันว่าเป็นที่ตั้งอาณาจักรฟูนัน ก็เป็นพื้นที่เพิ่งงอกทับถมขึ้นมาไม่กี่ร้อยปีมานี้เอง (दनัย ไชยโยธา, 2546)

ซึ่งปรากฏเรื่องราวแม่น้ำโขงอยู่ในบันทึกของชาวโปรตุเกส ในปี ค.ศ. 1511 และแล้วในปี ค.ศ. 1563 แผนที่แม่น้ำโขงก็ถูกชาวตะวันตกวาดขึ้น² ตั้งแต่นั้นชาวยุโรป ได้แก่ โปรตุเกส สเปน ดัตช์ และฝรั่งเศส ต่างก็เข้ามาอย่างแพร่หลาย และในช่วงเวลาดังกล่าว การล่าอาณานิคมของชาวตะวันตกได้เกิดขึ้น ดินแดนแถบลุ่มน้ำโขงก็เป็นที่น่าสนใจของชาวยุโรปที่ต้องการเข้ามาติดต่อดำขาย เผยแพร่ศาสนา และล่าอาณานิคม

ย่างเข้าสู่คริสต์ศตวรรษที่ 19 ประเทศฝรั่งเศสได้รุกคืบจากการค้า เผยแพร่ศาสนา และล่าอาณานิคม ซึ่งในช่วงปี ค.ศ. 1858 นาย Henry Mouhot นักธรรมชาติวิทยาชาวฝรั่งเศสก็ได้เริ่มต้นสำรวจดินแดนลุ่มแม่น้ำโขงจนค้นพบ นครวัด อาณาจักรโบราณที่ยิ่งใหญ่ของเขมร ภาพลักษณ์ของลุ่มน้ำโขงที่ปรากฏในสายตาของชาวฝรั่งเศสก็คือ เป็นดินแดนที่มีนัยทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณ เป็นพื้นที่ที่ลึกลับน่าค้นหา แต่ก็เป็นดินแดนของชนพื้นเมืองล้าหลัง ไร้ศิวิไลซ์ อันเป็นที่หมายปองของมิชชันนารีที่ต้องการเข้าไปเผยแพร่ศาสนาคริสต์

ไม่เพียงเท่านั้น ภูมิภาคแห่งนี้ยังเป็นแหล่งทรัพยากรอันสมบูรณ์ โดยมีแม่น้ำโขงเป็นแกนหลัก และเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ที่จะรุกคืบไปสู่จีน ภายหลังการสำรวจของ Mouhot เพียง 3 ปี ฝรั่งเศสได้บุกยึดเวียดนามใต้ (โคชินจีน) ในปี ค.ศ. 1862 (และสามารถยึดเวียดนามได้ทั้งหมดในปี ค.ศ. 1885) ในช่วงเวลาเดียวกันฝรั่งเศสได้เกลี้ยกล่อมให้กัมพูชายอมเป็นรัฐในอารักขาของฝรั่งเศสในปี ค.ศ. 1863 และในปี ค.ศ. 1866 ฝรั่งเศสได้จัดตั้งคณะสำรวจแม่น้ำโขง ซึ่งเดินทางสำรวจแม่น้ำปลายปลายน้ำในเวียดนามไปยังต้นน้ำที่ยูนนาน และในปี ค.ศ. 1893 ฝรั่งเศสอ้างสิทธิ์ครอบครองดินแดนลาวขยายต่อไปสู่กัมพูชาทำให้ดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง (การนับซ้าย-ขวา นับจากทิศที่แม่น้ำไหลไป ซึ่งกรณีแม่น้ำโขงไหลจากเหนือสู่ใต้ ดังนั้นฝั่งซ้าย คือ ฝั่งลาว ส่วนฝั่งขวาคือไทย) กลายเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส และแม่น้ำโขงได้กลายเป็นเส้นเขตแดน ซึ่งทั้งหมดนี้ผนวกรวมเรียกว่า “อินโดจีน

² เป็นแผนที่ที่ผิดข้อเท็จจริงทางภูมิศาสตร์ ส่วนหนึ่งของการขยายตัวของจักรวรรดินิยมตะวันตกในลุ่มแม่น้ำโขงในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ก็มาจากความเข้าใจผิดนี้ด้วย

ฝรั่งเศส” ครอบคลุมลาว กัมพูชา และเวียดนาม นับแต่นั้นมาโลกจึงรู้จักดินแดนแถบนี้ว่า “อินโดจีน” (ค.ศ. 1887-1949)

เมื่อฝรั่งเศสยึดครองอินโดจีนได้ก็มีเป้าหมายจะใช้แม่น้ำโขงเป็นเส้นทางเดินเรือรุกไปถึงจีน จึงได้ทำสนธิสัญญากับสยามหลายฉบับ ได้แก่ สนธิสัญญามิตรภาพ การค้า และการเดินเรือระหว่างสยามกับฝรั่งเศส ในปี ค.ศ. 1925 อนุสัญญาระหว่างสยามกับฝรั่งเศสที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับกฎกติกาความสัมพันธ์ระหว่างสยามและอินโดจีน ค.ศ. 1926 กฎและกติกากฎการสูงสุดถาวรระหว่างสยามและฝรั่งเศสเกี่ยวกับแม่น้ำโขง ค.ศ. 1928

พร้อมกันนี้ก็ได้เกิดคณะกรรมการสูงสุดถาวรแม่น้ำโขง (The Permanent High Commission of the Mekong: PHCM) จากอนุสัญญาปี ค.ศ. 1926 ซึ่งเป็นการเซ็นสัญญาระหว่างสยามกับฝรั่งเศสในฐานะตัวแทนลาว กัมพูชา และเวียดนาม คณะกรรมการชุดนี้มีภารกิจในการวางระบบเรื่องการเดินเรือ การใช้น้ำ และการใช้แม่น้ำโขงเป็นเส้นแบ่งเขตแดน

อย่างไรก็ตาม ฝรั่งเศสก็ต้องล้มเลิกเป้าหมายการใช้แม่น้ำโขงเพื่อรุกเข้าสู่จีนในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 เนื่องจากแม่น้ำโขงมีเกาะแก่งมากมาย ยากต่อการเดินเรือ แต่ผลการสำรวจแม่น้ำโขงตั้งแต่ Henry Mouhot ก็ช่วยให้ฝรั่งเศสสามารถครอบครองอินโดจีนไว้ได้ แต่กระนั้นแม่น้ำโขงก็ไม่เพียงเป็นแม่น้ำตามธรรมชาติ ฝรั่งเศสได้ทำให้แม่น้ำโขงกลายเป็นเส้นแบ่งเขตแดนอธิปไตยของรัฐจากอนุสัญญาปี ค.ศ. 1926 ฝรั่งเศสได้ทำอนุสัญญากับสยามเพื่อกำหนดเขตแดนระหว่างสยามกับลาว และจัดทำแผนที่แบ่งเขตแดนในปี ค.ศ. 1931

เมื่อประมวลภาพการรุกคืบของฝรั่งเศส พร้อมกับการปรากฏนามของ “อินโดจีน” ทำให้ผู้เขียนคิดว่า ที่มาของชื่อ “อินโดจีน” เป็นการตั้งชื่อตามภูมิศาสตร์การเมืองโดยประเทศยุโรปที่เข้ามาล่าดินแดนแถบนี้เป็นอาณานิคมเป็นคนตั้งชื่อนั้น ด้วยเหตุผลว่าดินแดนดังกล่าวเป็นคาบสมุทรที่ยื่นออกมาจากแผ่นดินใหญ่ของทวีปเอเชีย และเป็นส่วนหนึ่งของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อีกทั้งยังตั้งอยู่ทางใต้ของประเทศจีนและตะวันออกของประเทศอินเดีย ดินแดนแห่งนี้ที่ได้รับ

อิทธิพลทางศาสนาและวัฒนธรรมจากอินเดียและจีน จึงได้รับการขนานนามว่า “อินโดจีน” (คำว่า Indo+China = Indochina)

จินตภาพต่อภูมิภาค “อินโดจีน” จึงอยู่บนฐานคิดทางภูมิศาสตร์ในด้านที่ตั้ง และการเมือง ในแง่ของพื้นที่ของกลุ่มชนที่ตกอยู่ภายใต้อาณานิคมของยุโรป และด้านอารยธรรมซึ่งเกิดจากการผสมผสานระหว่างอินเดียกับจีน

จนเมื่อชั่วอำนาจการเมืองระหว่างประเทศเปลี่ยนไป ปี ค.ศ. 1930 โซจิมินห์ ประกาศจัดตั้งพรรคคอมมิวนิสต์เวียดนาม ต่อมาปี ค.ศ. 1944 ญี่ปุ่นก็รุกเข้า ปกครองดินแดนอาณานิคมของฝรั่งเศส และปี ค.ศ. 1946 สาธารณรัฐประชาธิปไตย เวียดนามได้ก่อตั้งขึ้น สงครามระหว่างฝรั่งเศสกับเวียดนามก็ปรากฏ และในทาง ตอนเหนือ เหม่าเจอตุงได้ปฏิวัติจีนในปี ค.ศ. 1949 การเคลื่อนไหวของขบวนการ สังคมนิยมเหล่านี้มุ่งสู่การปลดแอกอินโดจีนจากฝรั่งเศส ในปี ค.ศ. 1954 ลาว เวียดนาม เขมรประกาศอิสรภาพจากฝรั่งเศสตามสนธิสัญญาเจนีวา โดยในเวียดนาม ได้แบ่งออกเป็น 2 ประเทศ คือ เวียดนามเหนือและเวียดนามใต้

แต่เหตุการณ์ที่ทำให้ผู้คนทั่วโลกรู้จักอินโดจีนมากที่สุดก็คือ สงครามเวียดนาม (ค.ศ. 1957-1975) หรือที่เรียกว่า “สงครามอินโดจีน ครั้งที่ 2”³ (สงคราม อินโดจีนครั้งที่ 1 คือ การต่อสู้ของเวียดนาม ลาว กัมพูชา เพื่อปลดแอกจากการ เป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส) หนึ่งในสงครามความขัดแย้งทางอุดมการณ์ระหว่าง ค่ายเสรีนิยมที่มีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำและค่ายสังคมนิยมที่มีสหภาพโซเวียตเป็นผู้นำ ซึ่งจบลงด้วยความพ่ายแพ้ของกองทัพสหรัฐ และพันธมิตร พร้อมกับชัยชนะ ของรัฐบาลคอมมิวนิสต์ที่ก้าวสู่อำนาจในกัมพูชา ลาว และเวียดนามช่วงปี ค.ศ. 1975 เป็นต้นมา

³ สงครามอินโดจีนมี 3 ครั้ง ครั้งแรกเริ่มในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เกิดจากเวียดนามต่อต้านฝรั่งเศส จนต่อมาฝรั่งเศสพ่ายแพ้ที่เดียแนเบียนฟูในปี ค.ศ. 1954 ส่วนในครั้งที่สอง เริ่มขึ้นปลายคริสต์ทศวรรษ 1950 เกิดขึ้นเมื่อสหรัฐอเมริกาเข้ามาสนับสนุนรัฐบาลเวียดนามใต้ ส่วนสหภาพโซเวียตและจีนสนับสนุน เวียดนามเหนือ สงครามจบลงในปี ค.ศ. 1975 เมื่อสหรัฐ และเวียดนามใต้เป็นฝ่ายพ่ายแพ้ เวียดนาม รวมประเทศได้ก่อตั้งเป็น “สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม” สงครามครั้งที่สาม เกิดขึ้นในปี ค.ศ. 1979 โดยจีนบุกเข้าตีเวียดนามเนื่องจากเวียดนามบุกกัมพูชาในปี ค.ศ. 1975-1989 (Indochina war, 2010)

ตลอดห่วงแห่งการเป็นอาณานิคมของภูมิภาค “อินโดจีน” วาทกรรมของยุคอาณานิคมได้เข้าครอบงำการจัดความสัมพันธ์อำนาจในภูมิภาคแห่งนี้ ดังเช่นวาทกรรมว่าด้วยความเป็นรัฐชาติ สมัยใหม่ที่ปฏิบัติการสร้างตัวตนทางภูมิศาสตร์การเมือง (Geo-politics) ตามแนวคิดของธงชัย วินิจจะกุล (Thongchai Winichakul, 1994) ตัวตนทางภูมิรัฐศาสตร์ (Geo-politics) ของอาณานิคมที่เรียกว่า “อินโดจีน” จึงหาใช้ตัวตนที่คนในอาณานิคมนี้สร้างขึ้นเพื่อยืนยันตนเอง แต่เป็นสิ่งที่เจ้าอาณานิคมสถาปนาขึ้นอย่างแปลกแยก โดยใช้ฐานคิดเชิงภูมิศาสตร์การเมืองของการล่าอาณานิคมมาเป็นกรอบอ้างอิงฐานอำนาจของตนเอง ต่างจากฐานคิดของรัฐต่างๆ ในแถบนี้ ตลอดจนคนพื้นถิ่น ชาติพันธุ์ต่างๆ ซึ่งไม่ได้มีจินตภาพต่อความเป็นภูมิภาคร่วมกัน มีแต่ชื่อรัฐ ความเป็นชาติพันธุ์ ซึ่งใช้ฐานทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในการกำหนดอัตลักษณ์ของตนเอง

ผู้คนในอาณานิคมนี้ไม่ได้ใช้คำว่า “อินโดจีน” ในฐานะเป็นอัตลักษณ์ร่วมกัน และยังปฏิเสธแม้กระทั่งคำเรียกหาชื่อรัฐของตนเอง ดังเช่นคำบอกเล่าของคนเขมรปฏิเสธที่จะเรียกตนเองว่า “กัมพูเจีย” เพราะเป็นชื่อที่ฝรั่งเศสใช้เรียก (ธีรภาพ โลหิตกุล, 2552 : 402) ขณะที่ประเทศลาว และเวียดนาม แม้จะกำหนดชื่อตนเองได้ แต่ก็ไม่ได้ร่วมในจินตภาพ “อินโดจีน”⁴

แต่สิ่งที่ตามมาภายใต้ชุดวาทกรรมอาณานิคมดังกล่าวก็คือ ความขัดแย้งหวาดระแวง ไม่ไว้วางใจ และแตกแยกที่รุนแรงขึ้นในภูมิภาคแห่งนี้ การเขียนแผนที่แบ่งเขตแดนที่ฝรั่งเศสจัดทำขึ้นซึ่งมาพร้อมกับแนวคิดเรื่องอธิปไตยเหนือดินแดนได้กลายเป็นข้อพิพาทระหว่างรัฐในภูมิภาคในเวลาไม่นาน เช่น กรณีความขัดแย้งระหว่างไทยกับเขมรที่อ้างสิทธิอธิปไตยเหนือปราสาทเขาพระวิหาร โดยใช้แผนที่ที่ฝรั่งเศสจัดทำขึ้น ซึ่งความขัดแย้งดังกล่าวได้กลับมาปะทุอีกครั้งในปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าวาทกรรม “อินโดจีน” จะเป็นสิ่งแปลกปลอมของคนในภูมิภาค แต่กระนั้นก็ได้ทำให้ลาว เขมร และเวียดนามต่างก็มีประวัติศาสตร์

⁴ อย่างไรก็ตาม ในอาณานิคมนี้ก็มีคำเรียกรวม คือ “สุวรรณภูมิ” ซึ่งอาจไม่มีขอบข่ายกว้างขวางเท่า “ลุ่มน้ำโขง” หรือ “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้” แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า ผู้คนทั้งหมดในอาณานิคมนี้ยอมรับตนเองว่าเป็น “คนสุวรรณภูมิ” ร่วมกัน

การตกเป็นอาณานิคมร่วมกัน และเป็นพื้นฐานของความเป็นตัวตนทางภูมิศาสตร์ การเมืองร่วมกันในเวลาต่อมา

ผลกระทบที่สำคัญที่สุดในการตกเป็นอาณานิคม คือ ความยากจน และความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ เมื่อฝรั่งเศสเข้าครองอินโดจีน ก็บุกพื้นที่ป่าเพื่อทำเป็นพื้นที่ปลูกข้าว ยางพารา กาแฟ และอื่นๆ เพื่อส่งออกไปยังฝรั่งเศส พร้อมกับส่งคนฝรั่งเศสเข้ามาครอบครองที่ดินจำนวนมาก และภายใต้วาทกรรมอาณานิคม “อินโดจีน” ที่ฝรั่งเศสใช้อ้างสิทธิ์เหนือบริเวณนี้ ยังคงทำให้ปัญหาเหล่านี้ถูกหมกหมมไว้มาจนถึงปัจจุบัน

สงครามเย็นกับการสร้างจินตภาพ “ภูมิภาคลุ่มน้ำโขง”

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (ปี ค.ศ. 1945) อำนาจของฝรั่งเศสในภูมิภาคอินโดจีนเริ่มเสื่อมทรมลง เกิดขบวนการเคลื่อนไหวชาตินิยมในเวียดนามนำโดยโฮจิมินห์ ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1930 และปลดแอกจากฝรั่งเศสได้ในปี ค.ศ. 1954 พร้อมเวียดนามและเขมรซึ่งเป็นผลจากการพ่ายแพ้อย่างยับเยินของฝรั่งเศสที่เดียนเบียนฟู ในกลางปี ค.ศ. 1954 ทำให้ฝรั่งเศสต้องถอนตัวจากอินโดจีนอย่างสิ้นเชิง ประเทศอินโดจีนทั้ง 3 ประเทศจึงได้รับเอกราช

ภาวะสงครามเย็น จากความขัดแย้งสองขั้วอำนาจระหว่างสหรัฐอเมริกาและสหภาพโซเวียตที่ใช้สงครามตัวแทน (Proxy war) ก็เริ่มต้นขึ้นในปี ค.ศ. 1954 โดยอินโดจีนเป็นสมรภูมิสำคัญหนึ่งใน 3 แห่งของสงครามตัวแทน

นอกเหนือจากการที่สหรัฐอเมริกาเข้าแทรกแซงในสงครามเวียดนาม ปฏิบัติการเชิงลึกของฝ่ายเสรีนิยมก็เริ่มขึ้น โดยในปี ค.ศ. 1951 สำนักงานควบคุมอุทกภัย ของคณะกรรมการเศรษฐกิจประจำภาคพื้นเอเชียและตะวันออกไกล (Economic Commission for Asia and the Far East : ECAFE) ซึ่งก่อตั้งขึ้นเพื่อศึกษาศักยภาพของแม่น้ำโขงในการพัฒนาการชลประทานและการผลิตไฟฟ้าพลังงาน สำนักงานควบคุมอุทกภัยได้เริ่มศึกษาศักยภาพแม่น้ำโขงในการพัฒนาพลังงานไฟฟ้าจากน้ำและชลประทาน การศึกษาแล้วเสร็จในอีก 5 ปีต่อมา (ปี ค.ศ. 1956)

พบว่า แม่น้ำโขงมีศักยภาพสูงในการพัฒนาเศรษฐกิจของภูมิภาค ECAFE จึงได้แนะนำให้ไทย ลาว กัมพูชา และเวียดนาม (ใต้) ร่วมมือกันเพื่อพัฒนาภูมิภาค โดยลงนามกฎบัตรก่อตั้ง “คณะกรรมการประสานงานเพื่อการสำรวจลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง” และร่วมตกลงปณญญาว่าด้วยความร่วมมือการสำรวจลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ขึ้นในปี ค.ศ. 1957 คณะกรรมการชุดดังกล่าวมีวัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนการสำรวจโครงการพัฒนาแหล่งน้ำในลุ่มน้ำโขงตอนล่าง รูปธรรมก็คือ การสร้างเขื่อนทั้งในแม่น้ำโขงสายหลักและแม่น้ำสาขาของ 4 ประเทศลุ่มน้ำโขงตอนล่าง อย่างไรก็ตาม การก่อตั้งคณะกรรมการฯ ดังกล่าวถูกมองว่าเป็นเป้าหมายทางการเมืองของสหรัฐอเมริกาเพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์ที่กำลังขยายตัวในภูมิภาคอินโดจีน

สหรัฐอเมริกาเป็นผู้สนับสนุนด้านเงินทุนและวิชาการเพื่อพัฒนาโครงการต่างๆ ในลุ่มน้ำโขงสืบเนื่องมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1958 และในปี ค.ศ. 1970 แผนการพัฒนาเขื่อนไฟฟ้าพลังงานกันแม่น้ำโขงสายหลักก็เสร็จสิ้น เพื่อให้ประเทศในภูมิภาคนี้ใช้เป็นกรอบในการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และในปี ค.ศ. 1971 ECAFE ก็ได้เสนอให้คณะกรรมการลุ่มน้ำโขงมีบทบาทพิจารณาโครงการพัฒนาต่างๆ ในลุ่มน้ำโขง แต่ประเทศสมาชิกส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วย เพราะขัดกับหลักอธิปไตยของแต่ละประเทศ

แต่การรุกด้วยการพัฒนาลุ่มน้ำโขงของสหรัฐฯ ก็ยังเป็นแค่แผน ไม่ทันทั่วทั้งเมื่อค่ายสังคมนิยมได้รุกคืบในภูมิภาคอย่างรวดเร็ว เขมรแดงโดยพล พต และเขี้ยวสัมพันธ์ภายใต้การสนับสนุนจากจีนบุกเข้ายึดพนมเปญ ในปี ค.ศ. 1975 และประกาศใช้นโยบายคอมมิวนิสต์บริหารประเทศอย่างเข้มงวด พรรคประชาชนปฏิวัติลาวประกาศสถาปนาประเทศลาวเป็น “สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว” ในปลายปีเดียวกัน ขณะเดียวกันเวียดนามเหนือภายใต้การสนับสนุนของสหภาพโซเวียตก็ประสบชัยชนะต่อเวียดนามใต้จนรวมประเทศให้เป็นสังคมนิยมร่วมกันได้ และได้บุกยึดกัมพูชาจากเขมรแดงในปี ค.ศ. 1979 ในขณะที่ประเทศไทยก็ถูกจัดวางจากสหรัฐอเมริกาให้เป็นประเทศเสรีนิยมเพื่อต่อต้านการรุกคืบของสังคมนิยม

ในสภาวะแบ่งแยกทางการเมือง กลุ่มประเทศในฝั่งเสรีนิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้พยายามรวมตัวกัน โดยประเทศไทย มาเลเซีย และฟิลิปปินส์

จัดตั้งเป็นประชาคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ขึ้นในปี ค.ศ. 1961 เพื่อร่วมมือทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม แต่ก็ต้องหยุดชะงักไปจากความผันผวนทางการเมืองในมาเลเซียและอินโดนีเซีย จนเมื่อปี ค.ศ. 1967 ก็ได้จัดตั้งองค์กรร่วมมือทางเศรษฐกิจเป็น “สมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” โดยมีประเทศไทย มาเลเซีย สิงคโปร์ และอินโดนีเซีย เป้าหมายหนึ่งของสมาคมฯ คือ ป้องกันภัยคุกคามจากคอมมิวนิสต์ในภูมิภาคอินโดจีน

ความแตกแยกทางอุดมการณ์การเมือง ทำให้หมู่ประเทศในภูมิภาคนี้ต้องถูกแบ่งแยกเส้นแบ่งพรมแดนอย่างเช่น แม่น้ำโขง ที่แต่เดิมเป็นเพียงสัญลักษณ์ที่ถูกใช้แบ่งประเทศได้กลายเป็นกำแพงเขตแดนที่แบ่งแยกป้อมค่ายทางการเมือง ตัดขาดความสัมพันธ์ทั้งในระดับรัฐและประชาชนที่เคยไปมาหาสู่กัน ดังตัวอย่างของประชาชนสองฝั่งโขงไทยกับลาวที่หลายคนเล่ากับผู้อื่นว่า เมื่อเกิดปฏิวัติในลาว ปี ค.ศ. 1975 ชาวบ้านสองฝั่งซึ่งเป็นเครือญาติไปมาหาสู่กัน ก็ถูกปิดกั้น การหาปลาในแม่น้ำโขงก็ต้องระวังถูกจับหากล่งล้าไปอีกฝั่งหนึ่ง และการที่เวียดนามได้บุกตีเขมรแดงในปี ค.ศ. 1979 ก็ทำให้เกิดความตึงเครียดระหว่างไทยกับกัมพูชา และเวียดนามยิ่งขึ้น ตัวอย่างดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า ความเป็นรัฐชาติสมัยใหม่ที่ยึดหลักอธิปไตยเหนือดินแดนได้ทวีความเข้มข้นขึ้นในภาวะความขัดแย้งทางการเมืองการปกครอง

แม้ในที่สุด ขบวนการสังคมนิยมจะสามารถยึดครองภูมิภาคอินโดจีนได้อย่างเบ็ดเสร็จ แต่ผลพวงของแผนการพัฒนาเศรษฐกิจลุ่มน้ำโดยการสร้างเขื่อนเพื่อผลิตไฟฟ้า และอื่นๆ ที่สหรัฐฯ ได้ออกแบบไว้ก็กลายเป็นแนวทางการพัฒนาลุ่มน้ำในเวลาต่อมา เพราะในความต่างทางอุดมการณ์นั้น สิ่งที่ย้ายเสือนิยมและสังคมนิยมต่างมีแนวคิดร่วมกันก็คือ อุตสาหกรรมนิยม

ในห้วงแห่งสงครามเย็น ภูมิภาคนี้ปกคลุมด้วยวาทกรรมความขัดแย้งทางอุดมการณ์ทางการเมือง ทำให้เกิดความหวาดระแวงระหว่างไทยซึ่งเป็นตัวแทนค่ายเสรีนิยม กับกลุ่มประเทศอินโดจีนนำโดยเวียดนามที่เป็นตัวแทนค่ายสังคมนิยม ความหวาดระแวงและแตกแยกเกิดขึ้นทั้งโดยการแทรกแซงทางการเมือง ตลอดจนการผลิตสร้างความเป็นอื่นให้กับประเทศที่ถูกจัดให้เป็นฝ่ายตรงข้าม ในสายตา

ของรัฐบาลไทย อุดมการณ์สังคมนิยมได้ถูกตีตราว่าเป็น “ภัยคอมมิวนิสต์” ที่เข้ามาแทรกซึมบ่อนทำลายความมั่นคงของรัฐ และครอบงำขบวนการนักศึกษาไทย ดังปรากฏในช่วงยุค 14 ตุลาคม ค.ศ. 1973 และ 6 ตุลาคม ค.ศ. 1976 เช่นเดียวกัน ในสายตาของประเทศลาว กัมพูชา และเวียดนาม ไทยคือตัวแทนของจักรวรรดินิยมอเมริกา โดยยอมให้จัดตั้งฐานทัพของสหรัฐฯ และเข้ามาแทรกแซงการเมืองภายในประเทศของตน ไม่เพียงเท่านั้นยังมีการผลิตวาทกรรมว่าด้วยประวัติศาสตร์ความขัดแย้งของรัฐโบราณในภูมิภาคมาขยายผลสร้างความเกลียดชังระหว่างกัน

ผลของความหวาดระแวงและแตกแยกในภูมิภาค ทำให้รัฐต่างๆ ยิ่งขยายและควบคุมอำนาจของตนเหนือผู้คนและดินแดนอย่างเข้มข้นมากขึ้น ทำให้ความสัมพันธ์ของประชาชนในพื้นที่ต้องลดทอนไปด้วย ดังที่ชาวบ้านในพื้นที่ อ.โขงเจียม และ อ.เขมราฐ จ.อุบลราชธานี หลายคนสะท้อนว่า การเคลื่อนย้ายไปมาหาสู่ระหว่างคนริมฝั่งโขงก็ต้องหยุดชะงักลง สภาวะข้ามชาติ (Transnational) ที่มีมาแต่เดิมได้ถูกตัดทอนลงจากเส้นแบ่งเขตแดนอำนาจรัฐต่างอุดมการณ์

“ภูมิภาคลุ่มน้ำโขง” ตัวตนใหม่ภายใต้วาทกรรมการพัฒนา

สงครามเย็นในระดับโลกได้สิ้นสุดลงในปี ค.ศ. 1991 การปลดปล่อยของวาทกรรมที่เกิดขึ้น จากวาทกรรมทางการเมืองสู่วาทกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจเสรี เริ่มต้นจากประเทศเวียดนามได้ประกาศนโยบายปฏิรูปเศรษฐกิจใหม่ (Doi Moi policy) ในปี ค.ศ. 1986 โดยมุ่งไปสู่เศรษฐกิจการตลาดกึ่งเสรีมากขึ้น โดยให้ออกชนถือครองทรัพย์สิน และตัดสินใจในการผลิตสินค้าเอง โดยที่รัฐคอยดูภาพรวมทางเศรษฐกิจ ในขณะที่ไทยซึ่งเป็นตัวแทนเสรีนิยมอยู่แล้ว ก็เริ่มนโยบายเศรษฐกิจส่งออกเพื่อการเติบโต (Export led Growth) แทนที่นโยบายทดแทนการนำเข้า และที่สำคัญคือ การประกาศนโยบายเปลี่ยนสนาามรบเป็นสนาามการค้า ในปี ค.ศ. 1988 อันถือได้ว่าความขัดแย้งทางอุดมการณ์ในภูมิภาคสิ้นสุดลง แต่การเปลี่ยนแปลงในครั้งนี้ไม่ใช่แค่ระดับการพัฒนาเศรษฐกิจของแต่ละประเทศเท่านั้น แต่เป็นการกำเนิดวิธีคิดการพัฒนาเศรษฐกิจระดับภูมิภาค

ความเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนภูมิภาคนี้ให้กลายเป็นภูมิภาคทางเศรษฐกิจ เป็นไปอย่างเข้มข้น นอกเหนือจากประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคนี้ที่เริ่มพัฒนานโยบาย เศรษฐกิจเสรีแล้ว การเคลื่อนไหวในระดับโลกก็มีส่วนสนับสนุนการเติบโตทาง เศรษฐกิจภูมิภาคนี้ เริ่มต้นจากประเทศญี่ปุ่นที่กำลังขยายตัวทางเศรษฐกิจสูง และ จำเป็นต้องเคลื่อนย้ายฐานการผลิตไปสู่ประเทศอื่นเพื่อลดต้นทุนการผลิตอันเป็น ผลจากข้อตกลงพลาซ่า (Plaza Accord) ประกอบกับที่สหรัฐอเมริกาได้ลดบทบาท ตนเองในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้ญี่ปุ่นจึงได้ตัดสินใจขยายฐาน การผลิตของตนมาสู่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (นฤตม์ เจริญศรี, 2552 : 9) เช่นเดียวกับจีนที่ต้องการสร้างความร่วมมือทางเศรษฐกิจกับกลุ่มประเทศเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ ในขณะที่เดียวกันก็ต้องการพัฒนาผืนดินนานซึ่งเป็นพื้นที่ ล้ำหลังทางเศรษฐกิจหากเปรียบเทียบกับพื้นที่ทางตะวันออกของจีนที่เศรษฐกิจ เติบโตอย่างรวดเร็ว ดังนั้นญี่ปุ่นและจีนจึงมีบทบาทต่อการพัฒนาเศรษฐกิจใน ภูมิภาคอินโดจีน ทั้งโดยผ่านการดำเนินการของธนาคารพัฒนาเอเชีย (Asian Development Bank: ADB) และการลงทุนทางตรง

ธนาคารพัฒนาแห่งเอเชีย (ADB) ซึ่งเป็นสถาบันการเงินเพื่อการพัฒนา ระหว่างประเทศที่ญี่ปุ่นถือหุ้นใหญ่ก็ได้ผลักดันการพัฒนาเศรษฐกิจภูมิภาคอินโดจีน อันเป็นที่มาของโครงการความร่วมมือทางเศรษฐกิจอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง (Greater Mekong Subregion-GMS) ที่กำเนิดขึ้นในปี ค.ศ. 1992 โครงการดังกล่าวมี วัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนการพัฒนาผ่านการเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจที่ใกล้ชิดกัน มากขึ้นระหว่างประเทศในภูมิภาคอินโดจีน โดยรวมทั้งไทย พม่า และยูนิาน

ยุทธศาสตร์ GMS ประกอบด้วย 3 ด้าน คือ 1) การเชื่อมโยง (Connectivity) โดยเชื่อมโยงโครงข่ายเส้นทางคมนาคมระหว่างประเทศสมาชิก 2) การแข่งขัน (Competitiveness) โดยเพิ่มขีดความสามารถการแข่งขันของประเทศสมาชิก ผ่านเส้นทางคมนาคม และกฎระเบียบที่เป็นสากล และ 3) ความเป็นชุมชน (Community) ที่เน้นสร้างความรู้สึกเป็นชุมชนร่วมกันของประเทศสมาชิก GMS ได้ จำแนกสาขาการพัฒนาเป็น 9 ประเภท คือ คมนาคม โทรคมนาคม พลังงาน การค้า การลงทุน การเกษตร สิ่งแวดล้อม การท่องเที่ยว และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

โดย ADB จะเข้าไปมีบทบาทใน GMS ในด้านการเป็นผู้สนับสนุนด้านการเงิน เป็นผู้ประสานงานโครงการต่างๆ และให้ความช่วยเหลือทางวิชาการ และการให้คำปรึกษา

การก่อกำเนิด GMS ได้เปลี่ยนตัวตนทางภูมิศาสตร์การเมืองของภูมิภาคไปอย่างมาก เริ่มตั้งแต่การยึดโยงกับลุ่มน้ำโขงซึ่งเป็นหน่วยทางนิเวศมาเป็นอัตลักษณ์ของภูมิภาค ต่างจากอินโดจีนที่ใช้ภูมิศาสตร์การเมืองระหว่างประเทศเป็นตัวกำหนดอัตลักษณ์ ด้วยเหตุนี้จินตภาพต่อแม่น้ำโขงก็เปลี่ยนไปด้วย จากเดิมที่เป็นเส้นแบ่งป้อมค่ายทางการเมืองต่างอุดมการณ์ ก็กลายเป็นอัตลักษณ์ร่วมของภูมิภาค

การกำหนดขอบเขตพื้นที่ทางเศรษฐกิจขึ้นมาใหม่นี้ กว้างไกลกว่าพื้นที่ทางการเมืองของ “อินโดจีน” ซึ่งจำกัดเฉพาะลาว กัมพูชา และเวียดนามที่เป็นอาณานิคมฝรั่งเศสเท่านั้น ขณะที่ GMS ครอบคลุมถึง 6 ประเทศ คือ มณฑลยูนนานในจีน พม่า ลาว ไทย กัมพูชา และเวียดนาม

การเกิดขึ้นของ GMS มีส่วนกำหนดจินตภาพต่อความเป็นลุ่มน้ำโขงอย่างมาก ข้อมูลเกี่ยวลุ่มน้ำโขงในแง่มุมต่างๆ ได้ถูกนำเสนอผ่านสื่อหลายประเภท แม้ข้อมูลหลายประการจะเป็นข้อมูลพื้นฐานที่มีอยู่เดิม เช่น พื้นที่ภูมิศาสตร์ของลุ่มน้ำระบบนิเวศ ประชากร เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ชาติพันธุ์ และอื่นๆ แต่ข้อมูลเหล่านั้นถูกนำเสนออย่างกระจัดกระจาย หัวใจของจินตภาพใหม่อยู่ที่การร้อยรัดข้อมูลเหล่านี้ให้อยู่ในรูปของหน่วยภูมิภาคที่สร้างขึ้นใหม่ เช่น “พื้นที่ลุ่มน้ำโขง ครอบคลุม 6 ประเทศ รวมพื้นที่ 2.3 ล้านตารางกิโลเมตร มีประชากรรวม 250 ล้านคน” (หน่วยทางการเมืองใหม่) “มีปริมาณน้ำมากเป็นอันดับ 10 ของโลก” (เหมาะสำหรับการสร้างเขื่อน) “มีพื้นที่ป่า 450 ชนิด มากเป็นอันดับ 3 ของโลก” (ทรัพยากรอุดมสมบูรณ์) “เป็นพื้นที่ที่ยากจนร่วมกัน” (สาเหตุที่ต้องพัฒนา) และอื่นๆ ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นเพียงจุดเริ่มต้นของการต่อภาพความเป็น “ภูมิภาคลุ่มน้ำโขง” ซึ่งหากเปรียบเทียบกับ “ภูมิภาคอินโดจีน” แล้ว ข้อมูลหรือองค์ประกอบที่ถูกคัดสรรมาเพื่อประกอบสร้างความเป็นตัวตนมีความแตกต่างกัน แต่กระนั้นความเหมือนกันก็คือ การสร้างหน่วยทางการเมืองชนิดหนึ่งขึ้นมาโดยอำนาจภายนอก

ADB ใช้เกณฑ์เรื่องภูมิศาสตร์เป็นตัวกำหนด GMS โดยอาศัยฐานคิดจาก โครงการเศรษฐกิจลุ่มน้ำแห่งเทนเนสซี (Tennessee Valley Authority: TVA) ของสหรัฐอเมริกาที่เป็นต้นแบบการพัฒนาเศรษฐกิจบนฐานนิเวศแบบบูรณาการ และโครงการพัฒนาเศรษฐกิจลุ่มน้ำเมอร์เลย์-ดาร์ลิง (Murray-Darling Basin Authority: MDBA) ของออสเตรเลียที่ได้รับแนวคิดจาก TVA มาอีกต่อหนึ่ง แต่สิ่งที่ต่างออกไปจากสองโครงการต้นแบบ คือ GMS ดำเนินการบนลุ่มน้ำระหว่างประเทศ ที่มีความแตกต่างทางการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ตลอดจนมีความแตกต่างสืบเนื่องจากยุคอาณานิคมและสงครามเย็น จึงทำให้ GMS มีความท้าทายยิ่งกว่าโครงการต้นแบบที่กล่าว

เหตุผลที่สำคัญไม่แพ้กันในการกำหนดขอบเขตพื้นที่ภูมิภาคลุ่มน้ำโขงก็คือ ภูมิภาคแห่งนี้จัดเป็นพื้นที่ที่จัดได้ว่ายากจนที่สุดในเชิงเปรียบเทียบกับพื้นที่ส่วนอื่นของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้ตั้งแต่นานซึ่งเป็นมณฑลที่มีการพัฒนาเศรษฐกิจน้อยที่สุดในจีน มาถึงพม่า และฝั่งอีสานของไทยที่ยากจนที่สุดเช่นกัน ไปจนถึงลาว เขมร และเวียดนาม ด้วยเหตุนี้ความเป็น GMS ไม่เพียงแต่ยึดโยงกับระบบนิเวศ แต่ยังอ้างอิงตัวตนกับพื้นที่แห่งความยากจน อันเป็นเป้าหมายที่ ADB ตลอดจนหน่วยงานต่างๆ ต้องการพัฒนา

ความแปลกของ GMS ในฐานะตัวตนภูมิศาสตร์การเมือง คือ เป็นการสร้างตัวตนจากองค์กรภายนอกในรูปโครงการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยไม่ได้มาจากความเห็นพ้องต้องกันของรัฐต่างๆ ที่จะรวมตัวเป็นหน่วยการเมืองและเศรษฐกิจเดียวกัน แต่รัฐต่างๆ ที่ถูกตีกรอบให้อยู่ใน GMS ยินดีเข้าร่วมเนื่องจากต้องการพัฒนาเศรษฐกิจของตน GMS จึงใช้ประเด็นนี้เป็นเงื่อนไขใหม่ของการต่อรองผลประโยชน์ระหว่างรัฐ (ไซยันต์ รัชชกุล, 2549 : 93) นั่นหมายความว่าผลประโยชน์ของรัฐยังเป็นกลไกรัฐมากกว่าการพัฒนาไปสู่การสร้างสถาบัน กฎเกณฑ์เพื่อการจัดสรรผลประโยชน์ร่วมของภูมิภาคอย่างเท่าเทียม

รัฐต่างๆ ได้ดำเนินการเชิงรุกในการสร้างภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตามกรอบ GMS เริ่มตั้งแต่ประเทศจีน ที่อยู่ตอนต้นของลุ่มน้ำก็กำหนดยุทธศาสตร์การขยายฐานเศรษฐกิจและตลาดมาสู่ภูมิภาคนี้ และต้องการอาศัยทางออกสู่ทะเลในประเทศ

เวียดนามเพื่อเชื่อมกับเศรษฐกิจภายนอก ในส่วนประเทศไทยภายหลังจากฐานทรัพยากรธรรมชาติในประเทศร่อยหรอจากการเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจ ก็ต้องการเข้าถึงทรัพยากรในประเทศเพื่อนบ้านทั้งการสร้างเขื่อน ผันน้ำ การทำไม้ เหมืองแร่ และขยายฐานการพัฒนาอุตสาหกรรม การเกษตร ตลอดจนเปิดตลาดการค้า และการท่องเที่ยวสู่ภูมิภาค ประเทศพม่าต้องการได้รับการสนับสนุนด้านการพัฒนาเขื่อนผลิตไฟฟ้าและการทำไม้ เช่นเดียวกับประเทศลาวที่มีสัดส่วนพื้นที่ลุ่มน้ำโขงมากที่สุดก็ต้องการพัฒนาเขื่อนผลิตไฟฟ้า การทำไม้เพื่อส่งออก ส่วนประเทศกัมพูชาที่มีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ลุ่มก็ต้องการการพัฒนาเศรษฐกิจจากระบบชลประทาน การสร้างเขื่อนผลิตไฟฟ้า ไม่ต่างจากเวียดนามที่อยู่ปลายน้ำสุดของลุ่มน้ำโขงที่ต้องการขยายพื้นที่ชลประทาน ตลอดจนสร้างเขื่อนผลิตไฟฟ้า

ด้วยความหวังอันบรรเจิดจำ ประเทศต่างๆ ในภูมิภาคนี้ที่เผชิญวิกฤตกรรมซ้ำซากตั้งแต่ตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส สงครามตัวแทน และสงครามล้างเผ่าพันธุ์ในช่วงสงครามเย็น ทำให้ประเทศเหล่านี้ต่างต้องการฟื้นตัวเองโดยอาศัยการเข้าร่วมการพัฒนาเศรษฐกิจที่องค์กรภายนอกเข้ามาสนับสนุน

เริ่มตั้งแต่ ประเทศกัมพูชาเมื่อกลับสู่สันติภาพ ในปี ค.ศ. 1991 ก็ได้เข้าร่วมในทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจภูมิภาค โดยกลับเข้าเป็นคณะกรรมการลุ่มน้ำโขงอีกครั้ง ซึ่งในโอกาสนี้รัฐบาลไทยได้เสนอให้ปรับปรุงปฏิญญา ค.ศ. 1975 โดยให้แก่หลักการที่ว่า โครงการของประเทศสมาชิกที่มีการใช้น้ำในปริมาณมากจากแม่น้ำโขง จะต้องผ่านความเห็นชอบของประเทศสมาชิกเสียก่อน เพราะขณะนั้นไทยมีโครงการผันน้ำโขง-ชี-มูล และโครงการกก-อิง-น่าน จึงต้องการใช้น้ำในแม่น้ำโขง แต่หลักการฉันทามติร่วมดังกล่าว ฝ่ายไทยเห็นว่าไม่ยืดหยุ่น จำกัดอธิปไตยของไทยในการใช้แม่น้ำโขง โดยให้แก่ไขมาเป็นว่าการใช้น้ำในแม่น้ำสายหลักทำได้โดยเพียงแต่แจ้งข้อมูลให้ประเทศสมาชิกล่วงหน้าโดยไม่ต้องขอความเห็นชอบก่อน ยกเว้นกรณีการใช้น้ำจากแม่น้ำสายหลักในช่วงฤดูแล้งเท่านั้นที่ต้องขอความยินยอมจากประเทศสมาชิก (กฤต ไกรจิตติ, 2552 : 3)

การเคลื่อนไหวของไทยเป็นตัวอย่างหนึ่งของประเทศที่มีความต้องการและศักยภาพทางเศรษฐกิจ เช่น จีน และเวียดนาม ที่มุ่งแสวงประโยชน์จากทรัพยากร

ส่วนรวม และต้องการอาศัยกรอบความร่วมมือทางเศรษฐกิจภูมิภาคลุ่มน้ำโขงในการปูทางเพื่อดึงดูดทรัพยากรมาเสริมความมั่นคงทางเศรษฐกิจของตน ในขณะที่เดียวกันก็มุ่งหวังให้ภูมิภาคนี้เป็นตลาดรองรับสินค้า ภาวะเช่นนี้นำไปสู่การพัฒนาที่ไม่สมดุล เกิดความได้เปรียบเสียเปรียบ และความขัดแย้งได้

ก่อกำเนิดคณะกรรมการลุ่มน้ำโขง สืบทอดเจตนารมณ์การสร้างเศรษฐกิจพลังน้ำจากยุคสงครามเย็น

บรรดาประเทศสมาชิกลุ่มน้ำโขง โดยเฉพาะกลุ่มประเทศท้ายน้ำและประเทศที่มีศักยภาพการผลิตที่ต่ำกว่า เช่น เวียดนาม กัมพูชา และลาว ก็เกรงว่าหากปล่อยให้การพัฒนาเศรษฐกิจภูมิภาคเป็นไปอย่าง “มือใครยาวสาวได้สาวเอา” จะส่งผลกระทบต่อประเทศตน จึงได้ร่วมกันผลักดันให้สร้างระบบการจัดสรรทรัพยากรที่เป็นธรรม กลุ่มประเทศลุ่มน้ำโขงตอนล่างจึงได้เชิญจีนและพม่าให้เข้าเป็นภาคีความตกลงร่วมเจรจาปรับปรุงความตกลงการใช้น้ำ แต่จีนและพม่าปฏิเสธ โดยบอกว่าไม่พร้อมจะเข้าร่วมเจรจา สาเหตุสำคัญเนื่องจากจีนไม่ต้องการถูกจำกัดการใช้ทรัพยากรจากการประกอบการตกลงเรื่องการใช้น้ำของประเทศลุ่มน้ำโขงตอนล่าง ซึ่งต่างจากการเข้าร่วมกับ GMS เพราะว่า GMS มุ่งส่งเสริมการใช้ทรัพยากรอย่างไม่มีขีดจำกัด โดยไม่มีกฎระเบียบ กติกาในการควบคุมการใช้ทรัพยากรมาเป็นตัวปิดกั้นการแสวงประโยชน์

เมื่อจีนและพม่าปฏิเสธเข้าร่วมทำให้การสร้างความร่วมมือระดับภูมิภาคเพื่อจัดการแม่น้ำโขงยังจำกัดอยู่เฉพาะลุ่มน้ำโขงตอนล่าง โดยในปี ค.ศ. 1992 กลุ่มประเทศสมาชิกแม่น้ำโขงตอนล่าง 4 ประเทศจึงได้จัดตั้งคณะทำงานแม่น้ำโขง (MEKONG WORKING GROUP: MWG) เพื่อเตรียมการพัฒนาข้อตกลงความร่วมมือพัฒนาลุ่มแม่น้ำโขงฉบับใหม่ และเปลี่ยนเป็นคณะกรรมการแม่น้ำโขง (Mekong River Commission: MRC) ในปี ค.ศ. 1995 อย่างไรก็ตาม แม้จีนกับพม่าจะไม่ได้ร่วมเป็นสมาชิกใน MRC แต่ทั้งสองประเทศก็ถูกเชิญให้เป็นภาคีสันทนา (Dialogue Partners) ซึ่งเข้าร่วมสังเกตการณ์การประชุมของ MRC ได้

MRC นิยามตนเองว่าเป็นองค์กรลุ่มน้ำระหว่างประเทศซึ่งทำหน้าที่กำหนดกรอบเชิงสถาบันในการส่งเสริมความร่วมมือของภูมิภาคเพื่อที่จะปฏิบัติตามข้อตกลงปี ค.ศ. 1995 MRC สนับสนุนประเทศสมาชิกด้านการตัดสินใจและการปฏิบัติการส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนและการกำจัดความยากจนเพื่อให้เป็นไปตามเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ

MRC กำหนดเป้าหมายของตนเองในช่วงปี ค.ศ. 2006-2010 ไว้ว่า

- 1) ส่งเสริมความร่วมมือในการพัฒนาอย่างยั่งยืนและแก้ปัญหาความยากจน
- 2) หนุนเสริมความร่วมมือภูมิภาคให้มีประสิทธิภาพ
- 3) เสริมความเข้มแข็งการติดตามตรวจสอบสภาพแวดล้อมและประเมินผลกระทบที่เกิดขึ้นกับลุ่มน้ำ
- 4) และเสริมความเข้มแข็งศักยภาพและความรู้ในการจัดการทรัพยากรน้ำอย่างบูรณาการ โดยให้มีคณะกรรมการแม่น้ำโขงแต่ละชาติ และร่วมมือกับภาคีต่าง ๆ

ประเทศสมาชิกล้วนคาดหวังว่า MRC จะเป็นองค์กรภูมิภาคที่สร้างระบบกฎเกณฑ์การจัดการทรัพยากรน้ำร่วมกันเพื่อการเติบโตทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นความหวังตั้งแต่ครั้งการลงนามในปฏิญญาวัดด้วยความร่วมมือการสำรวจลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ปี ค.ศ. 1957 และสืบสานโครงการสร้างเขื่อนผลิตไฟฟ้าที่ UBRD ของสหรัฐฯ ได้มาศึกษาไว้ แต่สิ่งที่ต่างออกไปจากเดิม คือ MRC ได้ชูวาทกรรมเรื่องการพัฒนาอย่างยั่งยืนและการมีส่วนร่วมของประชาชน อันเป็นวาทกรรมที่ขบวนการประชาชนทั่วโลกผลักดันจนกลายเป็นนโยบายสาธารณะระดับโลก ดังนั้นภาคประชาสังคมในภูมิภาคและนอกภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ต่างก็พากันคาดหวังว่า MRC จะเป็นกลไกสำคัญที่ถ่วงดุลการพัฒนาเศรษฐกิจที่ถูกกระตุ้นโดย GMS

อย่างไรก็ตาม MRC มีอำนาจน้อย เนื่องจากรัฐในภูมิภาคนี้ให้ความสนใจใช้ GMS เพื่อสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจแก่ประเทศตน โดยไม่สนใจการบริหารจัดการทรัพยากรร่วมกันให้เป็นธรรม ทำให้ MRC ขาดอำนาจทางการเมืองในการบังคับให้ประเทศต่างๆ ตลอดจนภาคเอกชนดำเนินการตามกรอบของตน ด้วยเหตุนี้ภาคประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนและการพัฒนาต่างๆ ในลุ่มน้ำโขงต่างก็มองว่า MRC เป็นเสือกระดาษ

กรอบความร่วมมือที่เกี่ยวกับลุ่มน้ำโขงนานับประการ

กรอบความร่วมมือระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับลุ่มน้ำโขงไม่ได้จบเพียงแค่ GMS และ MRC เท่านั้น ในปี ค.ศ. 1996 หลังก่อตั้ง MRC เพียง 1 ปี อาเซียน ก็ได้ตกลงกรอบความร่วมมือระหว่างอาเซียนกับภูมิภาคลุ่มน้ำโขง (The ASEAN-Mekong Basin Development Cooperation: AMBDC) ประเทศที่ร่วมตกลง ประกอบด้วยบรูไน กัมพูชา จีน อินโดนีเซีย ลาว มาเลเซีย พม่า ฟิลิปปินส์ สิงคโปร์ ไทย และเวียดนาม เนื่องจากประเทศในลุ่มน้ำโขงบางส่วนยังไม่เข้าร่วมในอาเซียน อีกทั้งต้องการสร้างความร่วมมือระหว่างอาเซียนกับจีนด้วย AMBDC โดยมีหลักการพื้นฐานว่า ประเทศเหล่านี้ตระหนักถึงศักยภาพทางเศรษฐกิจของลุ่มน้ำโขง และปรารถนาที่จะร่วมมือกันพัฒนา ซึ่งกำหนดวัตถุประสงค์ว่า มุ่งเสริมสร้างการพัฒนาเศรษฐกิจและการพัฒนาที่ยั่งยืนในลุ่มน้ำโขง ส่งเสริมกระบวนการปรึกษาหารือและกำหนดโครงการร่วมกันโดยให้เอกชนเป็นหุ้นส่วนการพัฒนา ตลอดจนเสริมสร้างการเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจระหว่างสมาชิกอาเซียนและประเทศลุ่มน้ำโขง

ในช่วงเวลาต่อมา ประเทศในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงต่างทยอยเข้าเป็นสมาชิกอาเซียน เริ่มจากเวียดนามในปี ค.ศ. 1995 ลาวและพม่าในปี ค.ศ. 1997 กัมพูชา ปี ค.ศ. 1999 ทำให้สามารถใช้อาเซียนเป็นกรอบความร่วมมือในการพัฒนาลุ่มน้ำโขงด้วย

กรอบความร่วมมือเกี่ยวกับภูมิภาคลุ่มน้ำโขงยังไม่จบเพียงเท่านี้ ในปี ค.ศ. 2000 กลุ่มประเทศในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนล่าง คือ ไทย ลาว กัมพูชา และเวียดนาม ก็ได้ทำความตกลงร่วมมือกับอินเดียและพม่า โดยใช้ชื่อว่า กรอบความร่วมมือแม่น้ำโขง-แม่น้ำคงคา (Mekong Ganga Cooperation: MGC) โดยมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจร่วมกันทั้งด้านการท่องเที่ยว วัฒนธรรม การศึกษา และการขนส่ง

ทางฝ่ายไทยก็เริ่มรุกในการกำหนดกรอบกติกาในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงด้วยเช่นกัน โดยในปี ค.ศ. 2003 ไทยได้ผลักดันยุทธศาสตร์ความร่วมมืออ่าวดีเจ้าพระยา

แม่โขง (Ayeyawady-Chao Phraya-Mekong Economic Cooperation Strategy: ACMECS) อันมีสมาชิกประกอบด้วยไทย พม่า ลาว กัมพูชา โดยเวียดนามเข้าร่วมในปีต่อมา (ปี ค.ศ. 2004) เป้าหมายของไทยในการผลักดันข้อตกลงดังกล่าวเพื่อลดช่องว่างการพัฒนาของไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน โดยไทยได้เข้าไปมีส่วนให้ความช่วยเหลือประเทศเพื่อนบ้านในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงโดยการให้ความช่วยเหลือด้านวิชาการต่างๆ จำนวน 4,600 ล้านบาท และการให้เงินกู้ผ่อนปรนแก่ประเทศเพื่อนบ้านในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานวงเงินรวม 11,412 ล้านบาท ให้แก่ประเทศพม่า ลาว และกัมพูชา (ปรเมธี วิมลศิริ, 2552 : 7)

กระบวนการก่อรูปความเป็นภูมิภาค ตลอดจนการสร้างกลไกปฏิบัติการเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจในภูมิภาคยังดำเนินไปไม่จบสิ้นทั้งโดยรัฐต่างๆ ภายในภูมิภาค และรัฐหรือสถาบันนอกภูมิภาคก็เข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างความเป็นภูมิภาคลุ่มน้ำโขง

ณ วันนี้ “ภูมิภาคลุ่มน้ำโขง” ได้เปลี่ยนจากภูมิภาคแห่งสงคราม กลายเป็นภูมิภาคที่มีศักยภาพการเติบโตทางเศรษฐกิจสูง โดยมีรัฐและกลุ่มทุนต่างๆ เข้าไปลงทุนและแสวงประโยชน์อย่างมากมาย ทั้งเพื่อการขยายฐานการผลิตและขยายตลาดรองรับสินค้า โดยเฉพาะจีนและญี่ปุ่นต่างก็ขยายการลงทุนเพื่อช่วงชิงการนำในภูมิภาคนี้อย่างต่อเนื่อง ในขณะเดียวกันรัฐของประเทศต่างๆ ในภูมิภาคนี้ซึ่งส่วนใหญ่เป็นประเทศที่ถูกเรียกว่า “ด้อยพัฒนา” ต่างก็ต้องการงบประมาณการสนับสนุนทางวิชาการ และอื่นๆ เพื่อให้เศรษฐกิจของประเทศตนเติบโตอย่างก้าวกระโดด เช่นเดียวกับภาคธุรกิจเอกชนทั้งในภูมิภาคและนอกภูมิภาคที่มองการรวมตัวของภูมิภาคลุ่มน้ำโขงในฐานะเป็น “ชุมทอง” ใหม่ที่ต้องการเข้าไป “พัฒนา” และแสวงประโยชน์จากภาวะเศรษฐกิจเสรีที่เกิดขึ้น

ตาราง ค่าเฉลี่ยดัชนีต่างๆ สำหรับ GMS และจีน ในปี 2006 (Stone and Strutt, 2009 : 3)

	ประชากร (ล้านคน)	ผลิตภัณฑ์มวลรวม ภายในประเทศ (GDP) (พันล้านดอลลาร์)	รายได้มวลรวม ประชาชาติ (GNI) (พันล้านดอลลาร์)	สัดส่วนส่งออกภายใน GMS (ร้อยละ)		สัดส่วนนำเข้าภายใน GMS (ร้อยละ)	
				ไม่รวมจีน	รวมจีน	ไม่รวมจีน	รวมจีน
กัมพูชา	14.2	7.3	490	2.5	3.6	2.5	3.9
สปป.ลาว	5.8	3.4	500	17.9	20.7	19.6	22.6
พม่า	48.4	281	36.3	43.2	35.9	43.1	
ไทย	63.4	206.3	3,050	3.0	13.8	3.1	14.0
เวียดนาม	84.1	61.0	700	1.7	10.3	1.8	10.6
จีน	1,311.8	2,644.7	2,000	2.1	2.2		
ยูนนาน และกวางสี	92.3	75.4	702	ไม่มีข้อมูล		ไม่มีข้อมูล	

สรุป กระบวนการสร้างตัวตนภูมิภาคกลุ่มน้ำโขง

“ลุ่มน้ำแม่โขง” มิใช่เพียงพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ หรือเขตความร่วมมือทางเศรษฐกิจทั่วไป แต่เป็นตัวตนที่ถูกสร้างขึ้นโดยองค์กรข้ามชาติร่วมกับรัฐต่างๆ ในอาณาบริเวณนี้เพื่อเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์อำนาจในการจัดการทรัพยากรเสียใหม่ให้ก้าวข้ามข้อจำกัดของการเข้าถึงทรัพยากรที่แต่เดิมยึดติดกับเขตอำนาจอธิปไตยของแต่ละรัฐมาสู่พื้นที่ทรัพยากรเปิดเสรีที่กลุ่มทุนศูนย์กลางอย่างเช่น จีน และไทย และสถาบันการเงินระหว่างประเทศ อย่างธนาคารพัฒนาเอเชีย (ADB) จะเข้ามาดักตวงทรัพยากรเพื่อความมั่งคั่ง ภายใต้วาทกรรม “การพัฒนา” และการ “ลดทอนความยากจน” ตัวตนของภูมิภาคนี้ ไม่ได้เกิดขึ้นมาบนความว่างเปล่า แต่มีที่มาทางประวัติศาสตร์ทั้งที่สืบเนื่องและที่บังเกิดขึ้นใหม่

การก้าวข้ามข้อจำกัดเขตแดนอธิปไตยของชาติ ดังที่กล่าวไม่ใช่เกิดขึ้นอย่างทั่วถึงและเท่าเทียมกัน หากแต่สร้างอิสระให้แก่กลุ่มทุนขนาดใหญ่ทั้งการเข้าถึงทรัพยากรและผลกระทบให้แก่ประเทศอื่นๆ ต้องรับไปไม่ว่าจะเป็นปัญหานิเวศและทรัพยากร ปัญหาเศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่น ปัญหาสังคมและวัฒนธรรม

ในทางกลับกันเมื่อผลประโยชน์ของชาติยังคงมีความสำคัญเสมอ เมื่อยามที่รัฐที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองต้องการปกป้องผลประโยชน์ตนเอง ความย้อนแย้งดังกล่าวคือภาวะที่ดำเนินไปพร้อมกับความเป็นภูมิภาคลุ่มน้ำโขง

บรรณานุกรม

- กฤต ไกรจิตติ. (2552). **ทิศทางประเทศไทยในการส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืนของกลุ่มแม่น้ำโขง**. เอกสารประกอบการสัมมนา องค์ความรู้แม่น้ำโขง เพื่อการพัฒนาอย่าง ยั่งยืน. กรุงเทพฯ: สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, & อัครพงษ์ คำคุณ. (บรรณาธิการ). (2552). **แม่น้ำโขง: จากต่ำสู่ล้านช้าง-ตนเลาจนถึงก๊วล่อง**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2546). **การบริหารรัฐกิจเปรียบเทียบ: การบริหารจัดการในโลกยุคหลังสงครามเย็น**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ. (2549). **30 ปีผามองและทองปาน: ประวัติศาสตร์การเมืองของการพัฒนาลุ่มน้ำโขงยุคสงครามเย็น**. เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการ ลุ่มน้ำโขง: วิกฤต การพัฒนา และทางออก. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, & กัมปนาท ภัคติกุล. (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
- ไชยันต์ รัชชกุล. (2549). **มองอนาคตลุ่มน้ำโขงเชิงประวัติศาสตร์และทางเศรษฐกิจ**. เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการ ลุ่มน้ำโขง: วิกฤต การพัฒนา และทางออก. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, & กัมปนาท ภัคติกุล. (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
- दनัย ไชยโยธา. (2546). **ประวัติศาสตร์ไทย: ยุคก่อนประวัติศาสตร์ถึงสิ้นอาณาจักรสุโขทัย**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์

- ธีรภาพ โลหิตกุล. (2552). กัมพูชา ลาว ไทย รัก ขึ้น ขึ้น ช้าง. **แม่น้ำโขง ผนนครพนม**. เอกสารสรุปการสัมมนาวิชาการ แม่น้ำโขง: ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ภาษา และวัฒนธรรม กับกระแสของการเปลี่ยนแปลง ชาญวิทย เกษตรศิริ, & อัครพงษ์ คำคุณ. (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโตโยต้า ประเทศไทย และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
- นรุตม์ เจริญศรี. (2550). **วาทกรรมการพัฒนาและบทบาททุนญี่ปุ่นในการพัฒนาลุ่มน้ำโขง: บทศึกษารัฐไทยในกระแสโลกาภิวัตน์**. เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ รัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์แห่งชาติ ครั้งที่ 8 (พ.ศ. 2550). กรุงเทพฯ. วันที่ 13 ธันวาคม 2550
- ปรเมธี วิมลศิริ. (2552). **ประเทศไทย และความร่วมมือกับภูมิภาคในการจัดการแม่น้ำโขง**. เอกสารประกอบการสัมมนา องค์ความรู้แม่น้ำโขงเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน. กรุงเทพฯ: สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2549). **แม่น้ำโขง**. เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการ ลุ่มน้ำโขง: วิกฤต การพัฒนา และทางออก. ชาญวิทย เกษตรศิริ, & กัมปนาท ภักดีกุล. (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
- Diokno, Maria and Chinh, Nguyen Van. (2006). **The Mekong Arranged & Rearranged**. SEASREP Foundation. Chiang Mai: Mekong Press.
- Indochina wars. (2010). Encyclopædia Britannica. *Encyclopaedia Britannica Ultimate Reference Suite*. Chicago: Encyclopædia Britannica
- Stone, S., and A. Strutt. (2009). Transport Infrastructure and Trade Facilitation in the Greater Mekong Subregion. ADBI Working Paper 130. Tokyo: Asian Development Bank Institute. Retrieved 6 July 2007, from: <http://www.adbi.org/workingpaper/2009/01/20/2809.transport.infrastructure.trade.facilitation.mekong/>
- Thongchai Winichakul. (1994). **Siam Mapped: A History of the Geo-body of a Nation**. Chiang Mai: Silkworm Books.